

Journal of
Buddhist Innovation Review

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

รูปแบบการลงนิคกรรมตามพระธรรมวินัยและความรับผิดตามกฎหมายไทย

A Model of Punishment in Buddhist Discipline and Legal Liability in Thai Law

Research Articles

บทความวิจัย

ชนนสรณ์พงศ์ จรูญชาติ

Chanonsonpong Charoonchart

พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Ph.D. Student Department of Buddhist Studies Graduate School

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

somchai6324@gmail.com

Article history:

Received: October 10, 2023 / Revised: November 28, 2023

Accepted: November 26, 2023 / Available Online: December 3, 2023

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษารูปแบบและวิธีปฏิบัติการลงนิคกรรมตามพระธรรมวินัยในคัมภีร์พระพุทธศาสนาและกฎหมายไทย 2) เพื่อวิเคราะห์สภาพปัญหาการลงนิคกรรมตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และกฎหมายไทยว่าด้วยความรับผิด และ 3) เพื่อเสนอรูปแบบการลงนิคกรรมตามพระธรรมวินัยและความรับผิดตามกฎหมายไทย งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 18 รูป/คน และศึกษาวิจัยเชิงเอกสารเพื่อหาหลักพุทธธรรมที่เหมาะสมมาบูรณาการเพื่อให้เกิดรูปแบบการลงนิคกรรมตามพระธรรมวินัยและความรับผิดตามกฎหมายไทย วิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหาและนำเสนอในรูปแบบการพรรณนาวิเคราะห์ ผลการวิจัยพบว่า

1) การลงนิคกรรมตามพระวินัยปิฎก เป็นการลงนิคกรรมที่พระผู้มีพระภาค ทรงอนุญาตและวางแนวทางไว้ให้แกคณะสงฆ์เมื่อเกิดมโหรีกรรมเกิดขึ้น พระองค์ทรงกำหนดแนวทางให้ภิกษุสงฆ์ได้ปฏิบัติ (อธิกกรณสมณะ 7) เพื่อพิจารณาวินิจฉัยวินิจัยการลงนิคกรรม เพื่อให้ภิกษุผู้ถูกกล่าวหาได้พิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตน ทั้งนี้เพื่อความเป็นธรรมของทุกฝ่าย และการให้โอกาสสำนึกตนเพื่อกลับเข้าสู่หมู่สงฆ์ต่อไป ส่วนการลงนิคกรรมตามกฎหมายไทย เป็นกระบวนการที่เน้นพิสูจน์ข้อเท็จจริง และมีสภาพบังคับให้ต้องจำคุกตามความรับผิดทางอาญา หากภิกษุไม่ยอมรับคำตัดสิน โดยสงฆ์ไม่มีส่วนร่วมในการพิจารณา

2) ปัญหาและอุปสรรคของกระบวนการลงนิคกรรมในปัจจุบัน คือ (1) ปัญหาความรู้ตามพระธรรมวินัย (2) ปัญหาเชิงโครงสร้างตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (3) ปัญหาเชิงตัวบทกฎหมายและการตีความ และ (4) ปัญหากระบวนการและขั้นตอนในการปฏิบัติ

3) รูปแบบการลงนิคกรรมตามพระธรรมวินัยและความรับผิดตามกฎหมายไทย ได้องค์ความรู้เพื่อใช้ในการแก้ปัญหา คือ MODEL VLCP ภายใต้หลักการ 4 ข้อ ดังนี้ (1) พระวินัย(Vinaya) การนำหลักพระ

วินัยมาเป็นข้อพิจารณาวินิจฉัยที่สำคัญ (2) กฎหมายไทย(Thai Law) ต้องดำเนินการพิจารณาวินิจฉัยลงโทษให้มีความสอดคล้องกับพระธรรมวินัย (3) ความร่วมมือ(Cooperation) คือ ฝ่ายพุทธจักร และฝ่ายอาณาจักร ร่วมกันแก้ปัญหาและเสนอทางออกอย่างสมบูรณ์และรอบคอบ และ (4) กระบวนการ(Process) คือ การดำเนินการลงโทษตามขั้นตอนที่ถูกต้องตามพระธรรมวินัย โดยไม่ขัดต่อหลักกฎหมายไทย ตั้งแต่มีผู้แจ้งความร้องทุกข์ จนกระทั่งคดีสิ้นสุด เพื่อให้เกิดความถูกต้อง ยุติธรรม และเกิดประโยชน์ทั้ง 2 ฝ่าย

คำสำคัญ: รูปแบบการลงโทษ; โทษตามพระธรรมวินัย; ความรับผิดชอบตามกฎหมายไทย

Abstract

In this dissertation, three objectives were purposely made: 1) to study the principles and methods of suppression based on the Dhamma-Vinaya in the Buddhist scriptures and Thai law, 2) to analyze the states of problem on suppression according to the Sangha Act, 2505 B.E., and Thai Code of Law on liability, and 3) to propose the model on Dhamma-Vinaya suppression (Niggahakamma) and Thai law liability. This study employed a qualitative research methodology done by studying documents and in-depth interviews with small group discussion where a total of 22 key informants including non-participatory observations was included. The collected data were analyzed and presented by an analytical description. The research findings revealed that:

1) The suppression done according to Vinaya Pitaka basically refers to the punishment prescribed and laid down to the Sangha by the Buddha by which it could be judged at the time of certain case precipitated to arise. In this matter, on the one hand, seven kinds of guideline (Adhikaranasamatha) for trial and suppression are given so that the accused monks could prove their innocence. This is for the fairness of all parties and the opportunity to repent and later on return to the monastic community, on the other hand, the suppression under Thai law is a process that focuses on proving facts and forces imprisonment if monk does not accept the verdict without participation of the monk in such a trial.

2) Problems and obstacles on the current law of suppression process are of: (1) a problem of knowledge on Dhamma and Vinaya, (2) a structural problem of the Sangha Act, (3) a problem of legislation and interpretation, and (4) a problem of process and practical procedure.

3) As far as the model on suppression based on Dhamma and Vinaya and Liability in Thai Law is concerned, the body of knowledge gained from the research is named 'VLCP Model' by which it derived from four principles: (1) Vinaya; the examination of a cause done through Dhamma and Vinaya is prioritized, (2) Thai Law; the trial of a case and then the punishment of such an examined case should be made relevant to the prescribed Dhamma and Vinaya, (3) Co-operation; the Buddhist Sangha administration and the nation administration should jointly solve problems where a way out of the problem should be also shown perfectly and prudently, and (4) Process; the process to carry out the suppression should be

relevantly done according to Dhamma and Vinaya without any conflict with Thai law since the informing the case till its end so as to ensure accuracy, fairness and mutual benefit correspondingly.

Keywords: The Model on Dharma-Vinaya Suppression (Niggahakamma); Dharma-Vinaya Suppression (Niggahakamma); Thai Law Liability

บทนำ

ความก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีในยุคปัจจุบัน ทำให้การรับรู้ข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ โดยเฉพาะพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมต่าง ๆ ของภิกษุ ถูกกระจายและรับรู้ได้อย่างรวดเร็วในวงกว้างมากขึ้นหลายช่องทาง โดยเฉพาะทางสื่อโซเชียลที่คนรุ่นใหม่ในประเทศไทยนิยมใช้ในปัจจุบัน จึงเป็นสาเหตุหนึ่งให้เกิดความเสื่อมศรัทธาในพระพุทธศาสนามากขึ้น ยิ่งแนวโน้มจำนวนประชากรในโลกที่ไม่มีการอ้างอิงถึงอัตลักษณ์ทางศาสนาของตน มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะคนหนุ่มสาวรุ่นใหม่ที่มีอายุน้อยกว่า 40 ปี (พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505. (ออนไลน์), (วันที่สืบ 6 กรกฎาคม 2565), www.web.krisdika.go.th) จากมุมมองและทัศนคติทางศาสนาที่เปลี่ยนไป จึงปฏิเสธไม่ได้ว่า พระพุทธศาสนาที่มีคนไทยนับถือมากกว่าร้อยละ 90 (กรมการศาสนา, 2564. (ออนไลน์). (สืบวันที่ 23 พฤศจิกายน 2566), www.e-service.dra.go.th) ย่อมได้รับผลกระทบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งส่วนหนึ่งเกิดจากประชากรกลุ่มนี้มีการศึกษาที่สูงขึ้น และผิดหวังต่อพฤติกรรมของภิกษุในพระพุทธศาสนา ซึ่งคนรุ่นใหม่มองว่าเป็นตัวแทนของจริยธรรมและแบบอย่างในการลดละกิเลส ตามคำสอนของพระผู้มีพระภาค จากกรณีการประพฤติปฏิบัติอันไม่เหมาะสมต่อความเป็นภิกษุซึ่งเป็นที่เคารพศรัทธาต่อพุทธศาสนิกชนเป็นจำนวนมากในอดีต อย่างกรณี นายจำลอง คนชื่อ หรืออดีตพระภิกษวนาพุทธโธ เคยตกเป็นผู้ต้องหาคดีข่มขืนกระทำชำเราเด็กและเยาวชน ในปีพ.ศ. 2538 (ภิกษวนาพุทธโธ คัมแบ็ก! ผุดฉายาพอมังกรห่มสีรุ้ง อึ้งสงฆ์แห่ไหว้ พศ. ยังไม่ผิด .(ออนไลน์), (วันที่สืบค้น 25 กันยายน 2565), www.amarintv.com) แม้จะมีการลาสิกขาก่อนที่จะถูกดำเนินคดี แต่คณะสงฆ์ก็มิได้มีแนวทางในการจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นหรือการดำเนินการวินัยใด ๆ ในการปรับอบัติจากกรณีดังกล่าวแต่อย่างใด หากกลับมาอุปสมบทอีกครั้งจะเป็นการชอบด้วยพระธรรมวินัยหรือไม่ เกิดความเคลือบแคลงสงสัย และไม่มั่นใจในระบบการตรวจสอบและลงโทษขององค์กรสงฆ์ นี้เองจึงเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดความเสื่อมศรัทธาต่อพระพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น

พระผู้มีพระภาคทรงมอบอำนาจให้สงฆ์ได้บริหารจัดการและปกครองกันเอง กล่าวคือ สังคมสงฆ์ได้ก่อตั้งรัฐธรรมนูญ(พระวินัย)และวิธีการจัดการอื่นขึ้น แต่ก็มิได้มีรัฐบาลกลางขึ้นพร้อมกับอำนาจเบ็ดเสร็จเด็ดขาดในการบริหาร สังการและควบคุมพระมหากษัตริย์ทั้งหลาย คณะสงฆ์แต่ละกลุ่มจะจัดตั้งองค์กรคณะสงฆ์ขึ้นตามหลักพระวินัยโดยปราศจากการยึดติดอยู่กับตัวบุคคลหรือตัวแทนแต่ประการใด (คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539, หน้า 147) ทั้งนี้ก็เพื่อสร้างสภาพเอื้อให้เกิดสังคมแห่งการศึกษา โดยภิกษุผู้เป็นอุปัชฌาย์หรือผู้ที่มีพรรษามากกว่าต้องมีหน้าที่อบรมสั่งสอนพระธรรมวินัย และคอยตักเตือนภิกษุผู้เป็นสัทวิหริกและอันเตวาสิกหรือผู้ที่มีพรรษาน้อยกว่าหากมีการกระทำความล่วงละเมิดพระธรรม

วินัย องค์การสงฆ์ในอดีตจึงเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเองไปสู่การพ้นทุกข์ หากแต่เจ้าอาวาสหรือเจ้าคณะปกครองในปัจจุบันกลับมุ่งเน้นแต่การใช้อำนาจและการบังคับบัญชาในการปกครองมากจนเกินไป ซึ่งส่วนหนึ่งเกิดจากแนวโน้มของสังคมหันไปสู่การปกครองแบบเน้นอำนาจโดยการบัญญัติกฎหมายในการบังคับและลงโทษมากยิ่งขึ้น แนวคิดเช่นนี้จึงได้เข้าสู่ระบบการปกครองของคณะสงฆ์ด้วย หรืออาจจะเป็นว่าคณะสงฆ์ถูกหล่อหลอมจากอิทธิพลของกระแสสังคม ให้มีแนวคิดการปกครองแบบที่เน้นอำนาจมากยิ่งขึ้น ซึ่งเท่ากับเป็นการหลงลืมละทิ้งหลักการแห่งวินัยที่แท้ซึ่งเป็นการปกครองเพื่อการศึกษา ที่มุ่งเกื้อหนุน การพัฒนาชีวิตของมนุษย์ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2560, หน้า 121) และในการบัญญัติกฎหมายคณะสงฆ์แต่ละฉบับนั้นถูกดำเนินการโดยฝ่ายอาณาจักรทั้งสิ้น เช่น พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 เป็นยุคที่ระบบการปกครองแบบประชาธิปไตยกำลังเฟื่องฟู พระราชบัญญัติฉบับนี้จึงได้รับอิทธิพลจากรัฐบาลสมัยนั้น ออกแบบให้การปกครองคณะสงฆ์เป็นแบบประชาธิปไตยด้วยเช่นกัน (พระธรรมเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2539, หน้า 47) ส่วนพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 เป็นยุคเผด็จการ ซึ่งรัฐบาลในสมัยนั้นมาจากการปฏิวัติรัฐประหาร พระราชบัญญัติฉบับนี้จึงมีลักษณะในการรวบอำนาจการบริหาร อำนาจนิติบัญญัติ และอำนาจตุลาการ ทั้งหมดรวมอยู่ที่มหาเถรสมาคมแห่งเดียว ตามมาตรา 15 تري แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 เมื่อรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ในปัจจุบันมิได้ออกแบบมาให้เป็นองค์กรแห่งการศึกษาเพื่อมุ่งสู่พระนิพานเหมือนอย่างในสมัยพุทธกาลแล้ว เจ้าอาวาสหรือเจ้าคณะผู้ปกครองมิได้ทำหน้าที่เป็นอาจารย์เหมือนอย่างในอดีต ขาดความสนใจหลักการแห่งพระธรรมวินัย ละเลยการอบรม สั่งสอนภิกษุในปกครอง (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2560, หน้า 122) ยังผลให้ภิกษุมีการลวงละเมิดพระธรรมวินัยมากขึ้น ฝ่ายอาณาจักรในปัจจุบันจึงเข้ามามีบทบาทในการควบคุมความประพฤติของภิกษุมากยิ่งขึ้น เนื่องจากประชาชนขาดความเชื่อมั่นในองค์กรสงฆ์ที่จะเข้ามาจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นได้ ซึ่งสังเกตได้จากสื่อต่าง ๆ ที่นำเสนอเรื่องความประพฤติที่ไม่เหมาะสมของภิกษุ กลับเรียกร้องให้สำนักงานพระพุทธศาสนาเข้ามาตรวจสอบและจัดการภิกษุนั้น แทนที่จะเรียกร้องให้คณะสงฆ์เข้ามาจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้น จึงเป็นการสะท้อนถึงความอ่อนแอและขาดประสิทธิภาพในการบริหารจัดการในการแก้ไขปัญหาขององค์กรสงฆ์อีกด้วย

กรณีที่มีเจ้าพนักงานบุกจับพระมหาเถระชั้นผู้ใหญ่ 7 รูป ในคดีเงินทอนวัด และถูกดำเนินการให้สละสมณเพศตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.2505 ในมาตรา 29 และมาตรา 30 (กรมการศาสนา, 2559, หน้า 21) นั้น การที่ภิกษุถูกเจ้าพนักงานดำเนินการให้ต้องสละสมณเพศก่อนเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมของทั้งทางฝ่ายพุทธจักรและฝ่ายอาณาจักร ซึ่งการดำเนินการทุกขั้นตอนจนกระทั่งถูกดำเนินการให้ต้องสละสมณเพศล้วนกระทำโดยอาศัยกฎหมายทางฝ่ายอาณาจักรทั้งสิ้น ซึ่งในสมัยพุทธกาล แม้พระพุทธศาสนาจะมีได้มีอาณาเขตเป็นของตนเอง แต่องค์กรสงฆ์ก็มีรัฐธรรมนูญ (พระวินัย) และมีระบบการปกครอง หรืออธิปไตยเป็นของตนเอง ซึ่งเป็นที่ยอมรับโดยพฤตินัยของกษัตริย์ผู้ครองแคว้นต่าง ๆ อย่างกรณีของพระองค์สิมมาล ก่อนอุปสมบทพระองค์สิมมาล เทียวฆ่าชาวเมืองสาวัตถีจนเป็นที่เดือดร้อนไปทั่ว พระเจ้าปเสนทิโกศลจึงยกขบวนม้ามาเพื่อจะปราบองค์สิมมาล ระหว่างทางได้เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคก่อนจึงทราบบว่าองค์สิมมาลได้อุปสมบทเป็นภิกษุเรียบร้อยแล้ว จึงตรัสกับพระองค์สิมมาลว่า “ขอพระคุณเจ้าคัคคมันตานีบุตรจงอภิมรณเกิด โยมจักทำความชวนชวายุเพื่อถวายจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขารแด่พระคุณเจ้าคัคคมันตานีบุตรเอง” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539: เล่ม 13 ข้อ 350 หน้า 427) นี่เองเป็นเครื่องยืนยันถึงเรื่อง

อธิปไตยของพระพุทธศาสนา การที่ฝ่ายอาณาจักรปฏิบัติกับภิกษุผู้ถูกกล่าวหาในคดีอาญาเช่นนี้ ย่อมไม่เป็นการยุติธรรมต่อฝ่ายพุทธจักรอย่างมาก เพราะการเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนานั้น ล้วนเกิดจากความเลื่อมใสศรัทธาตามคำสอนของพระผู้มีพระภาคที่พระองค์มุ่งเน้นในเรื่องการเข้าใจทุกข์ รวมถึงแนวทางปฏิบัติเพื่อให้เกิดการพ้นทุกข์ กุลบุตรทั้งหลายจึงเข้ามาอุปสมบทเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนาด้วยความสมัครใจทั้งสิ้น มิได้มีการบังคับหรือต้องเป็นไปตามกฎหมาย ดังจะเห็นได้ในปัจจุบัน แม้การอุปสมบทเป็นภิกษุยังต้องอาศัยความเชื่อและศรัทธาที่ว่ายากแล้ว แต่การดำรงอยู่ในสมณเพศเป็นเวลานานนั้นยากยิ่งกว่าโดยเฉพาะภิกษุผู้เป็นมหาเถระ เพราะต้องอาศัยความเชื่อความศรัทธาอย่างแรงกล้า ต้องเสียสละความสุขทางโลก เพื่อสืบทอดอายุพระพุทธศาสนา โดยมุ่งศึกษาพระธรรมวินัย และประพฤติปฏิบัติตามแนวทางของพระผู้มีพระภาค รวมทั้งยังเป็นผู้เผยแผ่พระธรรมคำสอน และเป็นแบบอย่างจริยธรรมทางสังคมอีกด้วย ทั้งนี้ก็เพื่อให้คนในสังคมได้เรียนรู้พระธรรมและนำไปปฏิบัติเพื่อพัฒนาชีวิตให้เจริญงอกงามต่อไป การที่ภิกษุต้องถูกเจ้าพนักงานดำเนินการให้สละสมณเพศนั้น ยังคงเป็นปัญหาให้ต้องมีการถกเถียงกันอยู่อย่างกว้างขวางนั้น หากต้องถูกดำเนินการให้สละสมณเพศในมาตรา 29 และมาตรา 30 ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.2505 สอดคล้องต่อพระธรรมวินัยหรือไม่ และยังคงความเป็นภิกษุตามพระธรรมวินัยอยู่หรือไม่ หากมองในแง่ของสิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 แต่สำหรับมาตรา 29, 30 ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 เป็นกฎหมายที่ตราขึ้นใช้บังคับมานานแล้ว และมีบทบัญญัติบางประการที่มีประเด็นว่าขัดหรือแย้งต่อรัฐธรรมนูญ การที่ให้ภิกษุที่ถูกจับเพราะต้องหาว่ากระทำความผิดอาญา ต้องสละสมณเพศขัดต่อบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญมาตรา 29 วรรค 2 และเป็นบทบัญญัติที่ขัดต่อเสรีภาพในการนับถือศาสนา และการปฏิบัติ หรือประกอบพิธีกรรมตามหลักศาสนาของตนตามรัฐธรรมนูญ มาตรา 31 ซึ่งเสรีภาพในการนับถือศาสนานั้นมีองค์ประกอบหลายประการ ทั้งส่วนที่เป็นความเชื่อ การปฏิบัติ และการเข้าเป็นผู้ถือบวช และการบังคับให้ต้องสละสมณเพศ จึงทำให้ความชอบด้วยรัฐธรรมนูญของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.2505 ในส่วนที่เกี่ยวกับมาตรา 29, 30 สมควรที่ต้องมีการศึกษาเพิ่มเติมในเชิงลึกต่อไป (ปวรศร เลิศธรรมเวที, 2564, หน้า 240) เพื่อให้เกิดความยุติธรรมทั้งสองฝ่ายและสอดคล้องต่อพระธรรมวินัยและกฎหมายของไทย

ดังที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยในฐานะที่เป็นพุทธศาสนิกชนคนหนึ่ง จึงมีความสนใจที่จะนำรูปแบบการลงนิคหกรรมตามพระธรรมวินัยและความรับผิดชอบตามกฎหมายไทย เพื่อนำมาแก้ไขปัญหและพัฒนากระบวนการลงนิคหกรรมตามกฎหมายไทย(พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎมหาเถรสมาคม และกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการลงนิคหกรรม)ในปัจจุบันให้สอดคล้องกับพระธรรมวินัย เกิดประโยชน์ยิ่งต่อองค์กรสงฆ์มีรูปแบบการลงนิคหกรรมที่มีความถูกต้อง ชอบธรรม และมีความยุติธรรมทั้งผู้ฟ้องร้องกล่าวโทษและภิกษุผู้ถูกกล่าวหา เพื่อให้ภิกษุสงฆ์ดำรงอยู่อย่างผาสุกภายใต้ร่มบวรแห่งพระพุทธศาสนาสืบต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาหลักการและวิธีปฏิบัติการลงนิคหกรรมตามพระธรรมวินัยในคัมภีร์พระพุทธศาสนาและกฎหมายไทย
2. เพื่อวิเคราะห์สภาพปัญหาการลงนิคหกรรมตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และกฎหมายไทยว่าด้วยความรับผิดชอบ
3. เพื่อเสนอรูปแบบการลงนิคหกรรมตามพระธรรมวินัยและความรับผิดชอบตามกฎหมายไทย

วิธีการดำเนินวิจัย

การวิจัยเรื่อง “รูปแบบการลงนิคกรรมตามพระธรรมวินัยและความรับผิดชอบตามกฎหมายไทย” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และแบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) แบ่งออกเป็น 7 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้อง เก็บรวบรวมข้อมูลจากพระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทยของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และอรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย รวมไปถึงเอกสารชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ หนังสือ ตลอดจนเอกสาร งานวิจัยและวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งเอกสารที่เกี่ยวข้องจากภาครัฐ

ขั้นตอนที่ 2 การสังเกตการณ์ โดยการเข้าไปร่วมสังเกตการณ์ในขั้นตอนต่าง ๆ เมื่อภิกษุต้องคดีอาญา และถูกดำเนินการตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ เพื่อให้เห็นถึงบรรยากาศ และได้ข้อมูลที่ครบถ้วนสมบูรณ์ ตรงกับความเป็นจริง

ขั้นตอนที่ 3 การสังเคราะห์ข้อมูล นำข้อมูลมาสังเคราะห์เป็นชุดความรู้และแนวทางในการลงนิคกรรมตามพระธรรมวินัยและความรับผิดชอบตามกฎหมายไทย

ขั้นตอนที่ 4 การสร้างเครื่องมือในการวิจัย โดยการสร้างแนวคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth interview) และประเด็นคำถามที่ใช้ในการสนทนากลุ่มย่อย (Focus group)

ขั้นตอนที่ 5 การตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือในการวิจัย เป็นการตรวจสอบแบบสัมภาษณ์และแบบสนทนากลุ่ม ที่สร้างขึ้น โดยขอคำปรึกษาจากอาจารย์ที่ปรึกษา และนำเสนอให้ผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความเชี่ยวชาญ

ขั้นตอนที่ 6 การเก็บรวบรวมข้อมูล สัมภาษณ์และเก็บข้อมูลจากผู้ให้สัมภาษณ์ ซึ่งแบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม รวมจำนวน 18 รูป/คน ประกอบด้วย กลุ่มที่ 1 พระสังฆาธิการผู้มีอำนาจปกครองสงฆ์ จำนวน 5 รูป กลุ่มที่ 2 ผู้เชี่ยวชาญทางด้านพระพุทธศาสนา จำนวน 5 รูป/คน กลุ่มที่ 3 ผู้เชี่ยวชาญทางด้านกฎหมาย จำนวน 5 คน และกลุ่มที่ 5 เจ้าพนักงานผู้บังคับใช้กฎหมาย จำนวน 3 คน และสนทนากลุ่มย่อย 4 รูป/คน

ขั้นตอนที่ 7 การวิเคราะห์ข้อมูลและการสรุปผล เพื่อให้ได้ชุดความรู้นำไปสู่การพัฒนากระบวนการลงนิคกรรม และพัฒนารูปแบบการลงนิคกรรมตามพระธรรมวินัยและความรับผิดชอบตามกฎหมายไทย

ผลการวิจัย

1 หลักการและวิธีปฏิบัติการลงนิคกรรมตามพระธรรมวินัยในคัมภีร์พระพุทธศาสนาและกฎหมายไทย ผลการวิจัย รูปแบบและวิธีปฏิบัติการลงนิคกรรมตามพระธรรมวินัยในคัมภีร์พระพุทธศาสนา และหลักของกฎหมายไทย จะเห็นได้ว่า คณะสงฆ์ไทยในปัจจุบัน มีรูปแบบการปกครอง โดยให้มหาเถรสมาคมมีอำนาจสิทธิ์ขาดทางด้านนิติบัญญัติ อำนาจในการพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคกรรม รวมทั้งอำนาจในการปกครองบังคับบัญชาคณะสงฆ์ โดยรวบอำนาจทั้งหมดไปที่มหาเถรสมาคมแต่เพียงองค์กรเดียว ดังนั้นการบริหารงานต่าง ๆ ของมหาเถรสมาคมจึงสามารถให้คณาจารย์ให้โทษกับทางคณะสงฆ์โดยรวมได้

ในส่วนของการลงนิคกรรมตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์นั้น จะมีขั้นตอนและวิธีปฏิบัติเป็นไปตามกฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ 11 ว่าด้วยการลงนิคกรรมและการสละสมณเพศ (กรมการศาสนา, 2559, หน้า 167-

187) โดยการกำหนดให้พระภิกษุผู้ดำรงตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์ หรือพระสังฆาธิการผู้มีตำแหน่งเจ้าอาวาสขึ้นไป ต้องมีหน้าที่พิจารณาวินิจฉัยลงนิคหกรรมด้วยอีกตำแหน่ง แบ่งออกเป็น 6 หมวด ได้แก่ วิธีปฏิบัติเบื้องต้นวิธีไต่สวนมูลฟ้อง, วิธีพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรม, วิธีอ้างพยาน, วิธีบังคับตามคำวินิจฉัยลงนิคหกรรม และเบ็ดเตล็ดและยังกำหนดให้มีกระบวนการพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรม 3 ชั้น คือ ขั้นต้น ขั้นอุทธรณ์ และชั้นฎีกา อีกทั้งมีองค์คณะผู้พิจารณาในแต่ละชั้น 3 รูป โดยให้ผู้พิจารณามีอำนาจในการรับ หรือไม่รับคำฟ้องได้ การไต่สวนมูลฟ้อง มูลคำกล่าวหา เป็นอำนาจหน้าที่ของคณะผู้พิจารณาชั้นต้น โดยให้มีการไต่สวนมูลฟ้องเป็นการลับ โดยให้เฉพาะผู้เกี่ยวข้องเท่านั้นอยู่ในที่ไต่สวน ถ้าคำฟ้องมีมูล ให้ประทับฟ้อง หากไม่มีมูลให้ยกฟ้อง การพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรมดำเนินการได้ 2 อย่างคือ ให้ทำในที่พร้อมหน้าโจทก์และจำเลย กับให้ทำการลับ เพราะการที่มีการฟ้องร้องด้วยอาบัตินั้น ย่อมเป็นเหตุบั่นทอนความมั่นคงแห่งสังคมชนชาติได้ และยังมีการกำหนดวิธีปฏิบัติเกี่ยวกับพยานหลักฐานไว้ 4 วิธีคือ 1) ให้รวบรวมพยานหลักฐาน 2) ลำดับสืบพยาน 3) วิธีสืบพยาน และ 4) การสืบพยานในกรณีพิเศษ เมื่อได้มีการสืบพยานเสร็จทุกฝ่ายแล้ว จากนั้น เป็นขั้นของการพิจารณาเพื่อจะวินิจฉัยในขั้นนี้ โดยวิธีปฏิบัติให้คณะผู้พิจารณาชั้นต้น ประชุมปรึกษาหารือกันตรวจ แล้วลงมติว่าจะวินิจฉัยอย่างไร แล้วจึงกำหนดประเด็นเกี่ยวกับคำวินิจฉัยเป็น 3 คือ 1) การทำคำวินิจฉัย 2) การอ่านคำวินิจฉัย และ 3) คำวินิจฉัยถึงที่สุด เมื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง เห็นว่าคำวินิจฉัยนั้น ยังมีข้อที่ควรคัดค้าน คำวินิจฉัยในกรณีเช่นนี้ ให้อุทธรณ์ได้ ส่วนฎีกานั้น ให้ถือคำวินิจฉัยเป็นอันสิ้นสุด

เมื่อมีการฟ้องร้องกล่าวโทษภิกษุไปทางฝ่ายอาณาจักรให้หยุดกระบวนการทางฝ่ายพุทธจักรก่อน เพื่อรอให้กระบวนการยุติธรรมฝ่ายอาณาจักรสิ้นสุดลงเสียก่อน หรือเมื่อมีการฟ้องร้องไปทางฝ่ายอาณาจักรแล้ว จะนำมาฟ้องทางฝ่ายพุทธจักรอีกมิได้ เมื่อเข้าสู่กระบวนการฝ่ายอาณาจักร เจ้าพนักงานหรือศาลมีอำนาจในการใช้ดุลพินิจในการให้ประกันตัวภิกษุผู้ถูกกล่าวหาได้ หากไม่สมควรให้ประกันตัว เจ้าพนักงานมีอำนาจในการให้ภิกษุนั้นสละสมณเพศได้ แล้วจึงเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมต่อไป

กล่าวโดยสรุปได้ว่า พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ และกฎหมายเถรสมาคมที่เกี่ยวข้องกับการลงนิคหกรรม มีสภาพบังคับให้ภิกษุผู้ฝ่าฝืนไม่ปฏิบัติตามคำวินิจฉัยถึงที่สุด ต้องระวางโทษจำคุก จึงเป็นรูปแบบการลงนิคหกรรมที่มุ่งเน้นอำนาจในการลงโทษเพื่อใช้ในการปกครองมากกว่าการให้โอกาสได้สำนึกตนตามหลักพระธรรมวินัย ซึ่งวิธีการลงนิคหกรรมตามคัมภีร์พระพุทธศาสนาเป็นวิธีการที่จะปรับปรุงคนไม่ดีแต่ยังพอมิโอกาสที่จะอยู่ร่วมในสังคมสงฆ์ ได้โดยทำให้เกิดการสำนึกตนปรับเปลี่ยนพฤติกรรม เพื่อให้อยู่ร่วมกับสังคมสงฆ์อีกครั้งด้วยมาตรการการกีดกันทางสังคม 18 ประการ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2560: เล่ม 6 ข้อ 7 หน้า 16) ยังผลให้ภิกษุประพฤติปฏิบัติตามพระวินัยเพื่อความผาสุกและดีงามของสังคมสงฆ์ อันนำมาซึ่งความเลื่อมใสศรัทธา และความตั้งมั่นของพระพุทธศาสนาสืบไป

2 สภาพปัญหาการลงนิคหกรรมตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และกฎหมายไทยว่าด้วยความรับผิดชอบ

ผลการวิจัยพบว่า สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นสามารถปัญหาที่เกิดขึ้นออกได้เป็น 4 ประเด็น ดังนี้

1) ปัญหาความรู้ตามกระบวนการลงนิคหกรรมตามพระธรรมวินัยและกฎหมายไทย เนื่องจากคณะสงฆ์มิได้ให้ความสำคัญต่อกระบวนการลงนิคหกรรมเท่าที่ควร ซึ่งดูได้จากคุณสมบัติของพระสังฆาธิการที่ไม่ได้กำหนดคุณสมบัติเรื่องพระวินัยและกฎหมายมาด้วย แม้พระสังฆาธิการบางรูปจะสอบผ่านนักธรรมเอก

ซึ่งเป็นหลักสูตรที่มีได้เจาะลึกในเรื่องพระวินัยอย่างเดียว รวมทั้งขาดการอบรมเรื่องกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการลงนิคหกรรมอย่างเพียงพอ จึงทำให้ขาดความรู้ความเข้าใจพระวินัยและกฎหมายในการพิจารณาลงนิคหกรรมอย่างถ่องแท้ ซึ่งในกรณี คดีเงินทอนวัด เป็นการแสดงให้เห็นเป็นอย่างดีในเรื่องความรู้ความเข้าใจในเรื่องของการขาดจากความเป็นพระตามหลักพระวินัยของทั้ง 2 ฝ่าย ที่ฝ่ายอาณาจักรว่าขาดแล้วตามกฎหมาย แต่ฝ่ายคณะสงฆ์กลับนิ่งเฉยเป็นเครื่องสะท้อนถึงการไม่มั่นใจในเรื่องขาดจากความเป็นภิกษุหรือไม่ และไม่กล้าฟันธงเลยว่าภิกษุที่ต้องเข้าสู่การดำเนินการสละสมณเพศตามกฎหมายยังคงเป็นภิกษุตามพระธรรมวินัยหรือไม่

2) ปัญหาเชิงโครงสร้างตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ เนื่องจากคณะสงฆ์ไทยถูกควบคุมโดยฝ่ายอาณาจักร ซึ่งเป็นไปตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 โดยการรวบอำนาจทั้งหมดไปไว้ที่ มหาเถรสมาคมเพียงองค์กรเดียว ซึ่งกรรมการมหาเถรสมาคมเป็นผู้สูงอายุ ทำให้ขาดประสิทธิภาพในการบริหารจัดการปกครองคณะสงฆ์ ทำให้การแก้ไขปัญหามีความล่าช้า อีกทั้งยังไม่มีระบบใด ๆ มารองรับในการพัฒนาประสิทธิภาพด้านการปกครองสำหรับพระเถระผู้มารับตำแหน่งกรรมการมหาเถรสมาคม รวมทั้งโครงสร้างคณะสงฆ์ในปัจจุบันมุ่งเน้นแต่การใช้อำนาจและการบังคับบัญชาในการปกครองมากเกินไป จึงเท่ากับเป็นการหลบลี้ละทิ้งหลักการแห่งพระวินัยที่ต้องการให้การปกครองสงฆ์เป็นการปกครองเพื่อการศึกษา

3) ปัญหาเชิงตัวบทกฎหมายและการตีความ เนื่องจากตัวบทบัญญัติทางกฎหมายไม่มีความชัดเจน จึงเกิดการตีความตามกฎหมายที่แต่ละฝ่ายเข้าใจ ซึ่งเป็นที่ถกเถียงกันอย่างกว้างขวางในปัจจุบัน สำหรับคณะสงฆ์ย่อมต้องถือเอาพระธรรมวินัยเป็นหลัก ว่าบทบัญญัตินั้น มีผลทำให้ขาดจากความเป็นพระได้หรือไม่ ส่วนฝ่ายอาณาจักรต้องอาศัยการตีความทางกฎหมายเป็นเครื่องมือให้เห็นถึงเจตนารมณ์ในการบัญญัติกฎหมายนั้นต้องการอะไร ซึ่งต้องถือเอาเจตนารมณ์เป็นใหญ่ หากพิจารณาตามพระธรรมวินัยย่อมไม่ขาดจากความเป็นพระ และเมื่อพิจารณาตามเจตนารมณ์ในการบัญญัติกฎหมาย การต้องสละสมณเพศตามมาตรา 29, 30 ยังถือว่าเป็นการขัดต่อเจตนารมณ์ในการบัญญัติพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ในหมายเหตุที่ว่า เพื่อความเจริญแห่งพระพุทธศาสนาอีกด้วย (พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505. (ออนไลน์), (วันที่สืบ 6 กรกฎาคม 2565), [www. web.krisdika.go.th](http://www.web.krisdika.go.th)) เนื่องจากบทบัญญัติดังกล่าวขัดต่อหลักพระธรรมวินัยอย่างชัดเจน ทำให้ภิกษุมิได้อยู่กันอย่างผาสุก จึงไม่เกิดสภาพเอื้อต่อการศึกษาพระธรรมวินัย ตามวัตถุประสงค์ของพระผู้มีพระภาคในการบัญญัติพระวินัย เพื่อให้พระพุทธศาสนาดำรงอยู่ยาวนาน (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2560, เล่ม1 ข้อ 20 หน้า 12)

4) ปัญหากระบวนการและขั้นตอนในการปฏิบัติ สามารถแบ่งประเด็นปัญหาออกเป็น 2 ประเด็นใหญ่ ๆ คือประเด็นที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการขั้นตอนการปฏิบัติของเจ้าพนักงานตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์พ.ศ. 2505 และกระบวนการลงนิคหกรรมของฝ่ายคณะสงฆ์ อย่างแรกคือ การฟ้องร้องกล่าวโทษภิกษุไปทางเจ้าพนักงาน และเจ้าพนักงานมีอำนาจให้ดำเนินการสละสมณเพศได้ กับการดำเนินการเข้าควบคุมตัวภิกษุโดยไม่แจ้งให้พระสังฆาธิการผู้ปกครองสงฆ์ได้ทราบ ซึ่งเป็นการดำเนินการที่ไม่เหมาะสมกับบริบทของคณะสงฆ์ในปัจจุบัน ส่วนขั้นตอนการดำเนินการพิจารณาลงนิคหกรรม ทั้งการพิจารณาไต่สวนมูลฟ้องและพิจารณาลงนิคหกรรมในทางลับ ขัดต่อหลักสัมมาวินัย และจำนวนคณะผู้พิจารณาเพียง 3 รูป ไม่เป็นไปตามหลักการมีส่วนร่วมของสงฆ์ หรือสังฆกรรม ซึ่งต้องอาศัยมติสงฆ์ที่มีไม่ต่ำกว่า 4 รูปขึ้นไป (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับ

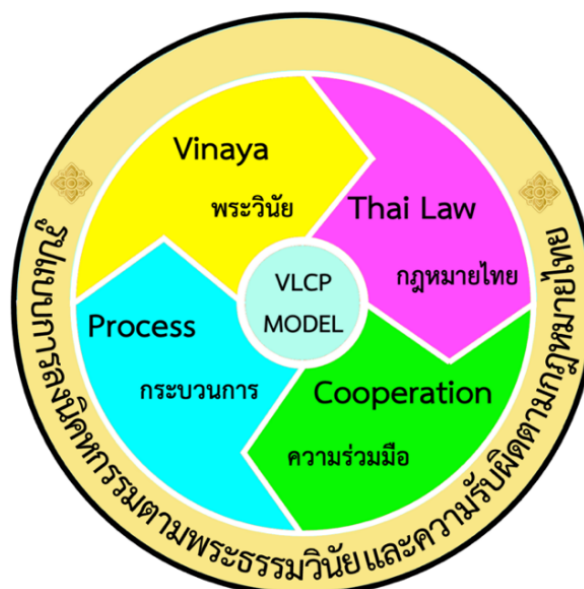
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539: เล่ม 5 ข้อ 388 หน้า 276) แนวการปฏิบัติดังกล่าว หากขาดซึ่งหลักการตามพระธรรมวินัยแล้ว ย่อมอาจเกิดความไม่ยุติธรรมขึ้นได้ความเป็นองค์กรสงฆ์ย่อมเกิดความสับสนวุ่นวายได้

3 รูปแบบการลงนิกกรรมตามพระธรรมวินัยและความรับผิดชอบตามกฎหมายไทย

การนำผลการวิเคราะห์สภาพปัญหาในปัจจุบันของการลงนิกกรรมตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ผลการวิเคราะห์เปรียบเทียบการลงนิกกรรมตามคัมภีร์พระพุทธศาสนากับการลงนิกกรรมตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ผลการวิเคราะห์ประเมินผลจากการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิในด้านต่าง ๆ และผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากการสนทนากลุ่มเฉพาะ มาสังเคราะห์เป็นแนวทางเพื่อพัฒนารูปแบบการลงนิกกรรม ที่มีความเหมาะสมกับสภาพปัญหาของคณะไทยในปัจจุบันและได้รูปแบบการลงนิกกรรมตามพระธรรมวินัยและความรับผิดชอบตามกฎหมายไทย โดยพ้องความรู้ใหม่ เพื่อให้เกิดรูปแบบการลงนิกกรรมที่เหมาะสมต่อคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบันด้วย จึงได้องค์ความรู้ใหม่เป็น VLCP Model ดังจะมีรายละเอียดของส่วนประกอบ 4 ส่วน ได้แก่ พระวินัย กฎหมายไทย ความร่วมมือและกระบวนการ ดังนี้ 1) พระวินัย (Vinaya) คือ กระบวนการลงนิกกรรมเมื่อภิกษุถูกฟ้องร้องกล่าวโทษ ขั้นตอนและการดำเนินการต่าง ๆ จะต้องเป็นไปตามพระธรรมวินัย ถือพระวินัยเป็นหลักใหญ่ 2) กฎหมายไทย (Thai Law) คือ บทบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการวิธีพิจารณาวิญญัติการลงนิกกรรม จะต้องสอดคล้องกับหลักพระธรรมวินัยและกฎหมายของไทย 3) ความร่วมมือ (Cooperation) คือ การดำเนินการลงนิกกรรมให้สอดคล้องกับพระธรรมวินัย พุทธจักรฝ่ายเดียวไม่สามารถจะแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ จึงจำเป็นต้องได้รับความร่วมมือของฝ่ายอาณาจักรในการแก้ไขปัญหาอย่างจริงจัง และจริงใจ 4) กระบวนการ (Process) คือ การดำเนินการต้องเป็นไปตามหลักพระวินัย ไม่ขัดต่อหลักของกฎหมายของไทย และอาศัยความร่วมมือของทั้งฝ่ายพุทธจักร และฝ่ายอาณาจักร

องค์ความรู้ใหม่

ผู้วิจัยสรุปองค์ความรู้จากการวิจัยด้วย Model VLCP ดังจะมีรายละเอียดของส่วนประกอบ 4 ส่วน ได้แก่ 1) พระวินัย(Vinaya) 2) กฎหมายไทย(Thai Law) 3) ความร่วมมือ(Cooperation) และ 4) กระบวนการ (Process) ดังนี้

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย: ที่มาของภาพองค์ความรู้โดยผู้วิจัย

อภิปรายผลการวิจัย

อภิปรายผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 การลงนิคหกรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงกำหนดไว้ เป็นเรื่องของการมีส่วนร่วมของสงฆ์เป็นหลัก ทรงให้ภิกษุเลือกพระวินัยธรมั่นเอง ตามคุณสมบัติที่พระองค์กล่าวไว้ เมื่อมีการวินิจฉัยลงนิคหกรรมแล้ว ก็เพื่อให้เกิดการยอมรับทั้งฝ่ายโจท และจำเลย อธิกรณ์ที่เกิดขึ้นไม่ลุกลาม และระงับได้อย่างรวดเร็ว ทั้งนี้ผู้วิจัยมองว่า ในสมัยพุทธกาลการวินิจฉัยตัดสินลงนิคหกรรม ของจำเลยว่ามี ความผิดหรือไม่ ไม่ใช่ปัญหา ปัญหาอยู่ที่ว่าจะวินิจฉัยตัดสินลงนิคหกรรมอย่างไรมากกว่า กล่าวคือ เมื่อมี อธิกรณ์ขึ้น พระวินัยธรรได้สวนจำเลยว่าได้กระทำการที่ถูกกล่าวหาหรือไม่ ภิกษุผู้เป็นจำเลยตอบไปตามตรงว่า ได้กระทำหรือไม่ หากมิได้กระทำก็กลับไปถามผู้โจทว่า ได้เห็นการกระทำของจำเลยหรือไม่ โจทตอบตามตรง จึง ไม่มีปัญหาในเรื่องการได้สวน หากแต่พระวินัยธรรต้องมาพิจารณาว่าควรลงนิคหกรรมแก่โจท หรือจำเลยอย่างไร ต้องอาบัติข้อไหนตามที่พระผู้มีพระภาคได้บัญญัติพระวินัยไว้ เพื่อให้เกิดความบริสุทธิ์ยุติธรรม และได้รับการ ยอมรับทั้ง 2 ฝ่าย (โจท และจำเลย) โดยอาศัยการมีส่วนร่วมของสงฆ์ตามมาตรการการกวดขันทางสังคม 18 ข้อ เพื่อให้สำนึกตน หรือลาสิกขาออกไป เพื่อมิให้เป็นที่ยึดมั่นศรัทธาต่อสังคมสงฆ์โดยรวมต่อไป หากแต่ในบริบท ของสังคมในปัจจุบัน การยอมรับผิดของภิกษุว่าได้กระทำล่วงพระวินัย เมื่อมีผู้โจท ถ้ามิใช่การกระทำผิดซึ่งหน้า จะหาผู้ยอมรับผิดได้น้อยมาก จึงจำเป็นต้องพึ่งกระบวนการทางฝ่ายอาณาจักรซึ่งมีความน่าเชื่อถือใน กระบวนการสืบหาข้อเท็จจริงได้มากกว่า ฉะนั้นกระบวนการลงนิคหกรรมตามกฎหมายไทย(ที่เกี่ยวข้องกับการ ลงนิคหกรรม)จึงบัญญัติโดยอาศัยขั้นตอน และกระบวนการแบบเดียวกับฝ่ายอาณาจักร เพียงเปลี่ยนจากศาล เป็นพระสังฆาธิการ โดยกำหนดให้พระสังฆาธิการ 3 รูป เป็นองค์คณะในการได้สวน พิจารณาวินิจฉัยลง นิคหกรรม และกำหนดให้มีการพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรมเป็น 3 ชั้น ตามฝ่ายอาณาจักร และด้วยเหตุนี้ กระบวนการลงนิคหกรรมตามกฎหมายไทยจึงเปิดช่องให้ฝ่ายอาณาจักรเข้ามามีบทบาทมากยิ่งขึ้น จากกรณี หากมีผู้แจ้งความร้องทุกข์ในคดีแพ่งและอาญาไปยังฝ่ายอาณาจักร ให้ยุติกระบวนการลงนิคหกรรมไว้ก่อน จนกว่ากระบวนการยุติธรรมทางฝ่ายอาณาจักรจะสิ้นสุด การให้ภิกษุต้องสละสมณเพศก่อนเข้าสู่กระบวนการ ยุติธรรม จากการให้ต้องสละสมณเพศก่อนเข้าสู่กระบวนการยุติธรรม เพื่อให้ภิกษุที่ถูกกล่าวหาได้พิสูจน์ความ บริสุทธิ์ของตน จึงมองว่ากระบวนการตามกฎหมายไทยเป็นบทบัญญัติที่ยังขาดความเป็นธรรมต่อฝ่ายพุทธจักร เป็นอย่างมาก ควรมีการปรับปรุงบทบัญญัติ กฎระเบียบ ข้อปฏิบัติ เพื่อให้เกิดความเป็นธรรม และการยอมรับ ของทั้ง พุทธจักร และอาณาจักร ต่อไป

อภิปรายผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 สามารถอภิปรายผลโดยแบ่งปัญหาที่เกิดขึ้นออกได้ เป็น 4 ประเด็น ดังนี้

1) ปัญหาความรู้ตามกระบวนการลงนิคหกรรมตามพระธรรมวินัยและกระบวนการลงนิคหกรรม ตามกฎหมายไทย กระบวนการลงนิคหกรรมจะอาศัยเพียงความรู้พระวินัยในระดับนักธรรมเอกนั้นไม่เพียงพอ หากมิได้มีการอบรมหรือเรียนพระวินัยอย่างจริงจัง เพราะการวินิจฉัยตัดสินอธิกรณ์ต้องตัดสินได้เลยว่าภิกษุผู้ ละเมิดพระวินัย ต้องอาบัติข้อไหน อีกทั้งรูปแบบความผิดในปัจจุบันมีความซับซ้อนกว่าในอดีตมากนัก จึงต้องมีความเชี่ยวชาญพระวินัย และเรื่ององค์ประกอบความผิดนั้นคืออะไร แต่คณะสงฆ์ไทยกลับมิได้ให้ความสำคัญ เรื่องกระบวนการยุติธรรมทางสงฆ์เท่าที่ควร มีการอบรมให้ความรู้เรื่องพระวินัยกับขั้นตอนการดำเนินการลง นิคหกรรมตามกฎหมายไทยน้อยมาก ถ้ามีการแจ้งความร้องทุกข์ทั้งคดีอาญาหรือคดีแพ่งไปยังเจ้าพนักงานฝ่าย

อาณาจักรก็ให้เป็นธุระของเจ้าพนักงาน เพราะมองว่าเป็นเรื่องที่ฝ่ายอาณาจักรสามารถเข้ามาบริหารจัดการได้ดีกว่าคณะสงฆ์ โดยขาดการพิจารณาว่ากระบวนการ ขั้นตอนปฏิบัติ ที่เกิดขึ้นนั้นขัดต่อหลักพระธรรมวินัยที่ภิกษุได้ยึดถือและปฏิบัติหรือไม่ จึงไม่ต้องกล่าวถึงกระบวนการ และขั้นตอนปฏิบัติของการลงนิคหกรรมตามกฎหมายไทยที่มีความเฉพาะด้าน และขั้นตอนมีความซับซ้อนมากกว่า จึงเป็นเรื่องยากที่พระสังฆาธิการจะปฏิบัติตามขั้นตอนได้

2) ปัญหาเชิงโครงสร้างตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ อำนาจการบริหาร และปกครองสูงสุดของคณะสงฆ์ไทย อยู่ที่มหาเถรสมาคม ซึ่งล้วนเป็นภิกษุผู้สูงอายุ อีกทั้งยังไม่มีกระบวนการใด ๆ ในการพัฒนาองค์ความรู้เพื่อใช้ในการปกครองแก่ภิกษุเหล่านั้น ในขณะที่คณะสงฆ์ไทยกลับรวบอำนาจอธิปไตยทั้ง 3 คือ อำนาจบริหาร, นิติบัญญัติ, ตุลาการ ทั้งหมดไว้ที่มหาเถรสมาคมเพียงองค์กรเดียว ซึ่งแตกต่างจากฝ่ายอาณาจักรที่ต้องแยกออกจากกันเพื่อให้เกิดการถ่วงดุลอำนาจซึ่งกันและกัน อีกทั้งภิกษุเหล่านั้น ศึกษาเพียงพระธรรมวินัย หรือวิชาที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาเท่านั้น แต่ต้องมาบริหารจัดการออกนโยบายต่าง ๆ ซึ่งมีส่วนได้เสียกับภิกษุทั่วประเทศ ไม่นับรวมความล่าช้าในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในคณะสงฆ์

3) ปัญหาเชิงตัวบทกฎหมายและการตีความ เป็นปัญหาที่เกิดจากบทบัญญัติคำว่า “สละสมณเพศ” ในมาตรา 29 และมาตรา 30 ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ซึ่งต่างฝ่ายต่างตีความตามความเข้าใจของตนเอง กล่าวคือ ฝ่ายพุทธจักรมองว่าการสละสมณเพศเป็นเพียงสละจีวรที่สวมใส่ ไปใส่ชุดนักโทษตามระเบียบของกรมราชทัณฑ์เท่านั้น ความเป็นภิกษุยังคงอยู่เพราะไม่ครบองค์แห่งการลาสิกขาตามพระธรรมวินัย ส่วนฝ่ายอาณาจักรมองว่า การสละสมณเพศก็คือการสึก ขาดจากความเป็นภิกษุแล้วตามกฎหมาย เพราะเป็นเรื่องที่ไม่เหมาะสมอย่างยิ่งที่จะนำตัวภิกษุไปขังไว้ในเรือนจำร่วมกับนักโทษเด็ดขาดทั่วไป จึงต้องทำการสึกให้เรียบร้อยเสียก่อน ซึ่งเปรียบเหมือนต้องโทษประหารชีวิต(ขาดจากความเป็นภิกษุ) ก่อนจะได้พิสูจน์ความบริสุทธิ์ของตน ซึ่งในทางพระพุทธศาสนาจะถือพรochaเป็นหลัก พระผู้มีพระภาคทรงมอบอำนาจให้สงฆ์ได้ปกครองกันเอง ทรงให้อยู่ร่วมกันด้วยระบบพ่อลูก ตามข้อวัตรในการปฏิบัติของภิกษุต่อกัน โดยผู้เป็นอุปัชฌาย์หรือผู้ที่มีพรรษามากกว่ามีหน้าที่ อบรมสั่งสอนและคอยตักเตือนภิกษุผู้เป็นสัทธิวาสิก และอันเตวาสิกหรือผู้ที่มีพรรษาน้อยกว่าหากมีการล่วงละเมิดพระธรรมวินัย ตามสัทธิวาสิกวัตร (พระไตรปิฎกภาษาไทย, 2539, เล่ม 4 ข้อ 67 หน้า 88-92) ส่วนผู้มีพรรษาน้อยกว่า หรือเป็นสัทธิวาสิก และอันเตวาสิก ต้องเชื่อฟังและปฏิบัติตามอุปัชฌายวัตร (พระไตรปิฎกภาษาไทย, 2539, เล่ม 4 ข้อ 66 หน้า 82-87) หากพิสูจน์แล้วภิกษุผู้ถูกกล่าวหาไม่มีความผิด และกลับมาอุปสมบทใหม่ย่อมกระทบต่อวัตรปฏิบัติของภิกษุ (เมื่อลูกต้องทำหน้าที่พ่อ และพ่อต้องทำหน้าที่ลูก) เป็นที่แน่นอน รวมทั้งพระวินัยเรื่องการลาสิกขาอีกด้วย อีกทั้งยังขัดต่อหลักสิทธิ และเสรีภาพตามมาตรา 29 ในเรื่องจะกระทำกับจำเลยเหมือนเป็นผู้กระทำความผิดมิได้จนกว่าศาลจะมีคำตัดสินถึงที่สุด และมาตรา 31 ในเรื่องการถือบวช ตามเสรีภาพในการนับถือศาสนา ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 รวมถึงความรับผิดชอบทั้งทางแพ่ง และทางอาญา ที่กำหนดให้บุคคลต้องได้รับโทษเมื่อคดีสิ้นสุด จะเห็นได้ว่าบทบัญญัติคำว่า “สละสมณเพศ” นั้น ขัดทั้งหลักพระธรรมวินัย และหลักของกฎหมายไทย ทั้งนี้ฝ่ายพุทธจักร และฝ่ายอาณาจักร ต้องร่วมมือกันแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นและเสนอทางออกอย่างสมบูรณ์และรอบคอบ เพื่อให้เกิดความถูกต้องตามหลักพระธรรมวินัยและไม่ขัดต่อหลักของกฎหมายไทย มีความชอบธรรม และเกิดประโยชน์ร่วมกันทั้ง 2 ฝ่าย

อภิปรายผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 ผู้วิจัยสรุปองค์ความรู้จากการวิจัยด้วย Model VLCP ดังจะมีรายละเอียดของส่วนประกอบ 4 ส่วน ได้แก่ 1) พระวินัย(Vinaya) 2) กฎหมายไทย(Thai Law) 3) ความร่วมมือ(Cooperation) และ 4) กระบวนการ(Process) ดังนี้

1) พระวินัย (Vinaya) คือ กระบวนการลงนิคหกรรมเมื่อภิกษุถูกฟ้องร้องกล่าวโทษ ขั้นตอนและการดำเนินการต่าง ๆ จะต้องเป็นไปตามพระธรรมวินัย กล่าวคือ คณะวินัยธร พระวินัยธรแม้ว่าในปัจจุบันภิกษุผู้จะมารับหน้าที่เป็นพระวินัยธรจะไม่สามารถมีคุณสมบัติครบตามที่พระผู้มีพระภาคได้ตรัสไว้ แต่สามารถต้องคัดเลือกจากภิกษุผู้เป็นที่ยอมรับในหมู่ภิกษุทั้งหลาย มาเข้าอบรมในหลักสูตรพระวินัยธร ซึ่งประกอบด้วยเรื่องของพระวินัย และกฎหมายที่เกี่ยวข้อง รวมถึงกระบวนการไต่สวนหาข้อเท็จจริง เมื่อสอบผ่านหลักสูตรจึงสามารถเป็นพระวินัยธรได้ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นในกระบวนการยุติธรรมของคณะสงฆ์ การพิจารณาไต่สวน ต้องมีการสวดต้องญัตติก่อน และสวดญัตติดังตุถกรรมวาจาประกาศให้สงฆ์รับทราบเมื่อพิจารณาลงนิคหกรรมแล้ว การดำเนินการพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรม ต้องดำเนินการไปตามหลัก สัมมุขวินัย คือหลักแห่งความพร้อมหน้า ทั้งนี้ก็เพื่อความบริสุทธิ์ยุติธรรม และไม่เป็นที่ครหาในภายหลัง ส่วนจำนวนศาลจะใช้เพียง 2 ศาล คือ คณะวินัยธรประจำจังหวัด และมหาเถรสมาคมเท่านั้น เพื่อให้เกิดความรวดเร็วและสอดคล้องตามพระวินัย รวมทั้งจำนวนพระวินัยธรที่จะมาพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรมต้องมีจำนวนครบองค์สงฆ์ตามพระวินัย เพื่อให้สงฆ์ได้มีส่วนร่วมในการพิจารณา

2) กฎหมายไทย (Thai Law) คือ บทบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรม จะต้องสอดคล้องกับหลักพระธรรมวินัยและกฎหมายของไทย กล่าวคือ ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการบัญญัติกฎหมายต้องตระหนักถึงเรื่องพระธรรมวินัยเป็นหลักใหญ่ และบทบัญญัตินั้นต้องไม่ขัดต่อหลักกฎหมายของไทย เพื่อให้บทบัญญัติทางกฎหมาย กฎระเบียบ และข้อปฏิบัติ บนพื้นฐานของความเสมอภาคและความเท่าเทียม เพื่อมิให้เกิดเป็นที่ครหาและอ้างว้างซึ่งความมั่นคงต่อพระพุทธศาสนาสืบต่อไป

3) ความร่วมมือ (Cooperation) คือ การดำเนินการลงนิคหกรรมให้สอดคล้องกับพระธรรมวินัย พุทธจักรฝ่ายเดียวไม่สามารถจะแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ จึงจำเป็นต้องได้รับความร่วมมือของฝ่ายอาณาจักรในการแก้ไขปัญหาอย่างจริงจัง และจริงใจ เช่น เจ้าพนักงานรับแจ้งความและนำมาแจ้งคณะวินัยธร อารักขาคณะวินัยธรเพื่อเข้าไปพูดคุย และควบคุมภิกษุผู้ถูกกล่าวหา ช่วยร่างหลักสูตรพระวินัยธร พร้อมผู้เชี่ยวชาญด้านกฎหมาย และด้านการไต่สวนเพื่อให้ได้ข้อเท็จจริง เข้ามาอบรมพระวินัยธร และให้ความรู้เรื่องกฎหมายแก่ภิกษุทั่วไป ผู้พิพากษาอนุญาตให้พระวินัยธรดำเนินการลาสิกขา(กรณีความผิดไม่ถึงปาราชิก)ภิกษุนั้นก่อนเข้าสู่เรือนจำ เป็นต้น อีกทั้งพระวินัยธรต้องให้คำปรึกษากับผู้พิพากษาในข้อพระวินัยเมื่อมีคดีที่เกี่ยวข้องกับภิกษุหรือศาสนสถาน เพื่อให้การดำเนินการเป็นไปตามพระธรรมวินัย

4) กระบวนการ (Process) คือ การดำเนินการต้องเป็นไปตามหลักพระวินัย ไม่ขัดต่อหลักของกฎหมายของไทย และอาศัยความร่วมมือของทั้งฝ่ายพุทธจักร และฝ่ายอาณาจักร กล่าวคือ ขั้นตอนจะเริ่มตั้งแต่มีผู้แจ้งความร้องทุกข์ภิกษุในคดีอาญาหรือคดีแพ่ง เจ้าพนักงานต้องนำเรื่องมาแจ้งแก่คณะวินัยธร เพื่อบรรณการวินัยธรเข้าไปพูดคุย และควบคุมภิกษุผู้ถูกกล่าวหา หากเป็นความผิดซึ่งหน้าและไม่ถึงขั้นปาราชิก เช่น เสพยาเสพติดเป็นความผิดไม่ถึงปาราชิก แต่เป็นความผิดร้ายแรงในทางบ้านเมือง เป็นต้น ต้องดำเนินการลาสิกขาให้

เรียบร้อยก่อนการดำเนินคดี การพิจารณาได้ส่วนทั้ง 2 ฝ่าย ต้องมีความบริสุทธิ์ยุติธรรม เมื่อมีคำพิพากษาถึงที่สุด และตัดสินให้ต้องจำคุก ต้องให้ดำเนินการลาสิกขาให้ถูกต้องเป็นไปตามพระวินัยก่อนเข้าสู่เรือนจำ

บทสรุป

พระผู้มีพระภาคทรงแบ่งปัญหาที่สงฆ์ต้องจัดตั้งทำ ออกเป็น 4 ประเภท และทรงประทานเครื่องมือสำหรับบริหารจัดการอธิกรณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นไว้ 7 อย่าง ทรงให้คัดเลือกภิกษุผู้สอบสวน วินิจฉัยตัดสินในการลงนิคหกรรมกันเอง เพื่อให้ทั้งสองฝ่ายยอมรับ และไม่เป็นที่ครหาในภายหลัง เพื่อให้อธิกรณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นระงับได้โดยเร็ว ในขณะที่กระบวนการลงนิคหกรรมตามกฎหมายไทย กำหนดให้พระสังฆาธิการเป็นพระวินัยธรโดยตำแหน่ง จะการสัมภาษณ์ทำให้ทราบถึงปัญหาที่เกิดขึ้นสามารถแบ่งออกได้เป็น 4 ประเด็น คือ 1) ปัญหาความรู้ตามกระบวนการลงนิคหกรรมตามพระธรรมวินัยและกฎหมายไทย 2) ปัญหาเชิงโครงสร้างตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ 3) ปัญหาเชิงตัวบทกฎหมายและการตีความ และ 4) ปัญหากระบวนการและขั้นตอนในการปฏิบัติ องค์ความรู้ที่ผู้วิจัยได้จากการวิจัย คือโมเดล VLCP ดังจะมีรายละเอียดของส่วนประกอบ 4 ส่วน ได้แก่ พระวินัย กฎหมายไทย ความร่วมมือและกระบวนการ ดังนี้ 1) พระวินัย (Vinaya) คือ กระบวนการลงนิคหกรรมเมื่อภิกษุถูกฟ้องร้องกล่าวโทษ ขั้นตอนและการดำเนินการต่าง ๆ จะต้องเป็นไปตามพระธรรมวินัย ถือพระวินัยเป็นหลักใหญ่ 2) กฎหมายไทย (Thai Law) คือ บทบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการพิจารณาวินิจฉัยการลงนิคหกรรม จะต้องสอดคล้องกับหลักพระธรรมวินัย 3) ความร่วมมือ (Cooperation) คือ การดำเนินการลงนิคหกรรมให้สอดคล้องกับพระธรรมวินัย พุทธจักรฝ่ายเดียวไม่สามารถจะแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ จึงจำเป็นต้องได้รับความร่วมมือของฝ่ายอาณาจักรในการแก้ไขปัญหาอย่างจริงจัง และจริงจัง 4) กระบวนการ (Process) คือ การดำเนินการต้องเป็นไปตามหลักพระวินัย ไม่ขัดต่อหลักของกฎหมายของไทย และอาศัยความร่วมมือของทั้งฝ่ายพุทธจักร และฝ่ายอาณาจักร เพื่อให้มีการปรับปรุงบทบัญญัติ กฎระเบียบ ข้อปฏิบัติ ที่มีความสอดคล้องต่อพระธรรมวินัย และกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการลงนิคหกรรมของไทย เพื่อให้เกิดความเป็นธรรม และการยอมรับของทั้ง 2 ฝ่าย(พุทธจักร และอาณาจักร) ยังความผาสุกให้เกิดขึ้นกับคณะสงฆ์ไทยและความตั้งมั่นแห่งบวรพระพุทธศาสนาสืบต่อไป

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการจัดทำหลักสูตรพระวินัยธร ให้มีการทำหลักสูตรสำหรับพระวินัยธร เพื่อสร้างความเชื่อมั่นให้เกิดขึ้นแก่กระบวนการยุติธรรมทางสงฆ์อย่างแท้จริง
2. ข้อเสนอแนะในการทำข้อตกลงกับกระทรวงยุติธรรม มีการพูดคุยเจรจาเพื่อให้มีการกำหนดสถานที่ โดยให้วัดใดวัดหนึ่งเป็นสถานที่ควบคุมภิกษุ จนกว่าจะมีคำพิพากษาถึงที่สุด
3. ข้อเสนอแนะในการออกระเบียบขั้นตอนการปฏิบัติของเจ้าพนักงาน ควรมีการเจรจาให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องการออกระเบียบการปฏิบัติเมื่อมีผู้มาฟ้องร้องกล่าวโทษภิกษุในคดีอาญา

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาแนวทางและรูปแบบการกำหนดหลักสูตรพระวินัยธรเพื่อรองรับ กระบวนการยุติธรรมในองค์กรสงฆ์

2. ควรมีการศึกษาแนวทางการบัญญัติกฎหมายองค์กรสงฆ์ให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของพรของการบัญญัติพระวินัย

3. ควรมีการศึกษาและเปรียบเทียบประโยชน์การแบ่งอำนาจอธิปไตย 3 ฝ่ายในองค์กรสงฆ์

เอกสารอ้างอิง :

หนังสือ :

กรมการศาสนา. (2559). *คู่มือพระสังฆาธิการ*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.

คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2559). *พระพุทธศาสนากับการเมืองการปกครอง*.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ปวรศร เลิศธรรมเวที, (2564). *สิทธิทางรัฐธรรมนูญ (Constitutional Rights)*. พิมพ์ครั้งที่ 2.

กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นิติธรรม.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2560). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2560). *นิติศาสตร์แนวพุทธ*. พิมพ์ครั้งที่ 20. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์เดือนตุลา.

สื่ออิเล็กทรอนิกส์ :

สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา. พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505. [ออนไลน์]. แหล่งที่เข้าถึง www.krisdika.go.th.

(วันที่สืบค้น 6 กรกฎาคม 2565).

อมรินทร์ทีวี. *ภาวนาพุทธโศ คัมแบ็ก! ผุดฉายาพ่อมดกรทมส์รู้ อึ้งสงฆ์แห่ไหว้ พศ.ยันไม่ผิด*. [ออนไลน์]. แหล่งที่

เข้าถึงข้อมูล www.amarintv.com. (วันที่สืบค้น 25 กันยายน 2565)

Pew Research Center. *Young adults around the world are less religious by several measures*

. [ออนไลน์]. แหล่งที่มาเข้าถึงข้อมูล www.pewresearch.org. (วันที่สืบค้น 6 กรกฎาคม 2565).

Reference :

Books :

- Department of Religious Affairs. (2016). Handbook for Buddhist Monastic Officials. Bangkok: National Office of Buddhism Printing Press.
- Faculty members of Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (2016). Buddhism and Politics and Governance. Bangkok: Mahachulalongkornrajavidyalaya University Press.
- Pavarisorn Lertthamwethi, (2021). Constitutional Rights. 2nd ed. Bangkok: Nititham Publishing House.
- Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (2017). Thai Tripitaka, Mahachulalongkornrajavidyalaya University Edition. Bangkok: Mahachulalongkornrajavidyalaya University Printing House.
- Somdej Phra Buddhaghosacharya (P.O. Payutto). (2017). Buddhist Jurisprudence. 20th edition. Bangkok: Duang Tula Printing House.

Electronic media :

- Office of the Council of State. Buddhist Sangha Act, B.E. 2505 (1962). [Online]. Available at www.krisdika.go.th. (Accessed July 6, 2022).
- Amarin TV. Phawana Phuttho makes a comeback! A new nickname emerges: "Dragon Father in Rainbow Robes." Monks flock to worship him; the Buddhist Sangha confirms no wrongdoing. [Online]. Available at www.amarintv.com. (Accessed 25 September 2022)
- Pew Research Center. Young adults around the world are less religious by several measures. [Online]. Available at www.pewresearch.org. (Accessed 26 July 2022).